ЛЕГЕНДА ПРО ЛОЄВ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Історія – наука таємнича, і вчені історики час від часу все ще дивують нас сенсаційними відкриттями. Слід зазначити, що для цього потрібно мати ще й сміливість, щоб, наприклад, піддати сумнівам те твердження, у якому досі ніхто не сумнівався. Тим паче, що наша історична минувшина, то справді все ще не міряне поле для серйозних досліджень і пошуків.

Стародавня легенда про місто Лоєв відома мало не кожному маслівчанину. А загалом, знають про неї усі, хто хоч якоюсь мірою цікавиться історією Миронівщини. Суть її, якщо коротко, полягає у тому, що в незапам'ятні часи на правому березі річки Росави, навпроти сучасної території с. Маслівка Миронівського району існувало місто Лоєв. Згадка про нього вперше з'явилась у книзі «Сказание о населённых местностях Киевской губернии» вітчизняного краєзнавця та історика, священнослужителя Лаврентія Івановича Похилєвича. У нього читаємо: «…по преданию, Масловка называлась городом Лоевым, тянулось над рекою Росавою на пространстве 8 верстов от урочища Хмельник до Козина. Имела укрепления, две церкви и греческий монастырь в урочище Хмельник, селитренный, пороховой и кирпичный заводы близ высокого кургана и ныне остающегося в урочище Щербахе, где и теперь вырываются куски кирпича, железа и чугуна. Город Лоев по сказанию старожилов сожжён татарами…».

Книга ця вийшла друком у 1864 році. На думку миронівського краєзнавця Р.Г. Нестерова, який тривалий час вивчав цю історичну загадку оповідь Л.І. Похилєвича є єдиною самостійною літературною згадкою про маслівський Лоєв /назвемо його так/. Бо усі пізніші згадки про нього, то уже тільки посилання на першоджерело. Але давайте звернемо увагу на те, що сам Л.І. Похилєвич не подає своє повідомлення як конкретний і беззаперечний історичний факт. Він пише: «…по преданию…по сказанию старожилов…». Тобто він сам розумів, що має справу із легендою і не в змозі визначити ступінь її правдивості. І чи справді автор почув її від старожилів? Можливо і так. Хоча могло бути й інакше.

Отже, почнемо із особистості самого Лаврентія Похилєвича. Згідно даних української радянської енциклопедії /т. 11, АН УРСР, 1963 р./ він служив у Київській духовній консисторії і, таким чином, міг мати зв'язки практично із усіма священиками Київської губернії. Нагадаємо, що консисторія, це церковна установа наділена адміністративною і судовою владою, яка виконувала функції нотаріату і ЗАГСу. Тож цілком можливо, що на його прохання настоятелі тамтешніх храмів збирали для нього інформацію краєзнавчого характеру, яка стосувалась їхніх приходів. І у такому випадку міг спрацювати ефект зіпсованого телефону, тобто інформація могла дійти до замовника у дещо спотвореному вигляді. Звичайно, що ні підтвердити це припущення, ні категорично заперечити неможливо. Але треба взяти його до уваги.

А ми для початку звернемось до народної пам'яті. І тут, насамперед, потрібно зазначити, що перекази на які посилається у своїй книзі Л. Похилєвич, абсолютно не збереглись. А із трьох топографічних назв, які в них згадуються /урочища Хмельник, Щербаха і Церковщина/ до наших часів дійшла тільки перша. Хмельник традиційно вважався у Маслівці місцем збору військ Богдана Хмельницького. Власне, назва самого урочища походить саме від прізвища гетьмана. У ньому, до речі не раз знаходили артефакти доби козаччини. Серед них і дзвін із козацької церкви, який зараз перебуває у с. Пустовіти. Що ж до знахідок більш раннього періоду, то про них відомостей не має.

Хмельник. Місце збору військ Богдана Хмельницького

Тепер звернемось до наукових джерел. Так, у книзі В. Антоновича «Археологическая карта Киевской губернии» /Москва, 1895 р./ читаємо: «Масловка. Здесь по направлению к Емчихе есть круглое городище 107 сажен в окружности. На поле есть большое пространство, обнесённое валом, оно называется Щербаха. На полях есть большое городище-майдан и два кургана». В цій же книзі є і посилання на джерело інформації, на «Донесение Козинской волости». Таким чином, ми уже маємо серйозне підтвердження того факту чи бодай припущення, що Щербаха справді існувала. Правда, не як урочище, а як городище. Скоріш усього, воно було поселенням часів Київської Русі. Єдине, що нині практично неможливо визначити точне місце його розташування. Стосовно ж урочища Церковщина, то про нього взагалі не збереглось ніяких згадок. Або ж їх і не було зовсім.

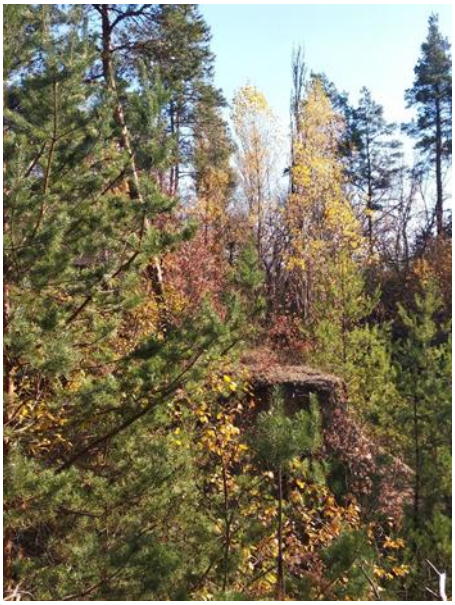
Тим не менш, переконливі докази того, що територія Маслівки у часи Київської Русі уже була заселеною, як бачимо, існують. Про це свідчать не тільки рештки згаданого городища або ж і двох, але й кургани датовані X - XIII ст. То може це і є залишки легендарного Лоєва? Його дійсно могли спалити орди хана Батия ще у 1239-1240 рр. Адже саме тоді, згідно літописів, монголо-татарами був захоплений Канів. А відстань від нього, до місця, де теоретично міг би знаходитись Лоєв сягає не більше 25-ти км. Але знову ж таки не слід поспішати. Із літописних повідомлень історикам відомі всі міста Київської Русі до монгольського періоду. Навіть ті, які після спалення їх монголо-татарами вже не відроджувались. Наприклад, Корчев, Заруб, Родень. А от про Лоєв немає жодної згадки. Чому місто із широкими економічними і культурними зв'язками, із розвиненою інфраструктурою /аж три заводи/ а також із такою потужною духовною складовою /дві церкви, грецький монастир/ могло випасти із поля зору літописців? Адже вони згадують навіть крихітний Родень площею усього в 4 га. Стояв він на Княжій горі, за 7 км від Канева, у самому гирлі Росі. Після нашестя монголо-татар Родень так більш і не піднявся, але у літописну історію увійшов. А от сусідній Лоєв – ні. Тому маємо визнати, що документальних доказів існування Лоєва за часів Київської Русі просто немає. Як і підтвердження факту спалення його монголо-татарами.

Що ж, тоді давайте спробуємо здійснити розвідку у часовий проміжок між 1240 роком /початок монголо-татарського нашестя/ та 1622 роком /перша документальна згадка про Маслівку/. Отже, якщо Лоєв існував, то тільки у цей історичний період. Для свого

пошуку ми відштовхнемось саме від такого припущення. А коли так, то Лоєв у економічному відношенні ніяк не міг поступатися сусідньому Каневу. Більше того, мав би переважати його. Тож і слід в історії цієї місцевості залишив би не менш виразний. Адже минувшина Канева досить таки відома. Перша документальна згадка про нього датується 1144 роком. Саме тоді київський князь Всеволод заснував тут церкву св. Георгія /нинішний – Успенський собор/. У 1149 році у Каневі перебував князь Гліб, один із синів Юрія Долгорукого. У 1155 році Канів став місцем переговорів руських князів з половецькими послами. Як бачимо, місто займало досить таки значне місце в політичному житті держави. Із початком монголо-татарського нашестя Канів стає ставкою ханських баскаків та намісників і залишається нею аж до 1362 р. Отже, як бачимо історія Канева зафіксована досить таки детально. Із писемних джерел дізнаємось і про входження Канева до складу русько-литовського князівства у 1362 р. та його трансформацію у політично-торговельний центр із наданням магдебурзького права. А також про те, що в Каневі діяла переправа для купецьких караванів із багатьох країн світу. Зокрема, сюди прибували купці із Індії, Аравії, Ірану, Сирії і везли золоті вироби, шовки, килими, прянощі, солодощі і т.п. Тобто писемні згадки дають нам можливість прослідкувати весь соціально-економічний розвиток міста того періоду

Але згідно інформації Л. Похилєвича Лоєв мав не менші економічні можливості та перспективи. Тільки ж про нього ніде ні словечка. Наче і не було такого міста. То може справді таки не було? Втім, давайте і цього разу не станемо поспішати. Бо тут слід зауважити, що в історії нашого краю є період під назвою «темні віки». Для Канева, скажімо, це остання чверть XIV-го століття і все XV-те. Це означає, що ці часи фактично незафіксовані літописцями, або ж така інформація майже не збереглась. А стосовно нашої місцевості, то і зовсім маємо інформаційний вакуум. Це така собі біла смуга довжиною років у сто двадцять. Тим не менш, ми знаємо, що саме в цей період кримські татари здійснювали регулярні набіги на Київщину. Засилля орд кримчаків тривало не менше ста років. Дійшло до того, що кримський хан Менглі Гірей у 1482 році спалив Київ. Цілком імовірно, що дісталось і Каневу, і тому ж таки Лоєву, якби він існував. Але ж відомостей про нього таки немає. Тож за логікою виникає запитання: чи могло наприкінці XIV-го століття та на протязі усього XV-го непомітно виникнути і розвинутись ціле місто із серйозною для тих часів економічною складовою? І знову ж таки, чи могло таке місто так само непомітно зникнути? Наше логічне мислення відповідає: «Однозначно, що ні». Принаймні, дуже хотілось би почути думку із цього приводу компетентних істориків.

Оскільки літописні та історичні хронічки про Лоєв мовчать, то можна ще звернутись до археології. Припустимо, що місто таки справді існувало і його таки справді спалили завойовники. Тоді навіть за умов, що більшість забудов Лоєва були традиційно дерев'яними, то вони не могли все ж згоріти так безслідно. Безумовно, що в землі б залишились обвуглені рештки споруд, знарядь праці і побуту. Людських останків врешті решт. Причому, цей культурний шар мав би бути досить таки значним у всіх відношеннях. Горіло ж бо поселення довжиною у вісім верств по периметру, а не якийсь хутірець у степу. І що ж нам на це відповість археологія? А тільки те, що протягом останнього століття у тій місцевості, яку теоретично міг займати Лоєв, грунт зміщувався неодноразово. Особливого розмаху земляні роботи набули при будівництві моста через Росаву та на піщаному кар'єрі. У результаті такої інтенсивної діяльності там зникла ціла система пагорбів і навіть з'явились багатометрові розколини. Однак ніде і ні разу не трапилось навіть натяків на залишки якогось великого згарища. Шкода, але так і залишились таємницею результати роботи експедиції Інституту археології АН УРСР, яка працювала в Маслівці у 1953/54 роках. Можливо столичні археологи щось і знаходили. Але і по цей день ця інформація не є доступною для широкого загалу.

Імовірне місце розташування урочища Щербаха
Поряд - залишки городища (X –XIII ст.)

Якщо мислити зовсім примітивно, то можна вважати залишками Лоєва ті уламки цегли, які у досить значній кількості завжди виорювались на полях правого берега Росави у напрямку с. Синявка. Та насправді ці уламки мають набагато сучасніше походження: це рештки однієї із трьох колишніх поміщицьких економій.

Що стосується городищ і курганів, то залишки їх справді є на території Маслівки. Городища скоріш усього були оборонними спорудами, які прикривали сусідній Канів від набігів половців. Вони могли бути і самостійними поселеннями, особливо ті, про які у своїй праці згадує В. Антонович. Проте за масштабами їм досить таки далеко до легендарного Лоєва. А із курганами усе ще набагато простіше: частина із них відноситься до скіфської або ж скіфсько-сарматської доби, ще частина була насипана уже за доби козаччини.

Курган скіфо - сарматської доби (I тис. до н.е.- I тис. н.е.)

Давайте ж наостанок звернемось ще до самої назви гіпотетичного міста Лоєва. Звідки вона могла піти і що означає? А ось тут і виникає дуже цікавий поворот. Бо ж Лоєв таки існував. Більше того, існує і нині. Розташовується він на правому березі Дніпра, на території Білорусії і якраз на кордоні із Україною. Це селище міського типу в Гомельській області, адміністративний центр Лоєвського району. Назву його дослідники прив'язують або до власного імені Лой, або ж до назви великого човна, лойви. Перша згадка про Лоєв /Лоєву Гору/ датується 1505 р. Саме тоді кримські татари, переправившись через Дніпро, вщент спалили це поселення. Рівно через рік татари повтори свій набіг. А потім повернулись сюди ще через тридцять років. Звісно, що скептики можуть відразу ж заперечити: «Де гомельський Лоєв, а де Маслівка!» Воно то так, тільки ж між цими достатньо далекими одна від одної точками на географічній карті якраз і можна провести спільну лінію. Бодай тоненьку. На неї вказує сам Л. Похилєвич у тій же відомій нам книзі: «…в 1854 году продали Масловку Мечислву Владиславовичу Прозору, речецкому уездному предводителю дворянства…».

Рєчіца /Річиця/ - це білоруське місто, яке знаходиться на правому березі Дніпра вище Лоєва. Нині є адміністративним центром району, сусіднього із Лоєвським. Ще у XVIII столітті воно набуває статусу повітового. До Річицького повіту у XVIII-XIX століттях входить і Лоєв, як волосний центр. Тож дуже вірогідно, що Прозор прибув у Маслвку саме із цієї Річиці. Справа у тому, що на території колишнього СРСР усього було і є п'ять Річиць. Чотири із них – українські. Але жодна із них ніколи не була повітовим містом.

Як довго володів поміщик Прозор Маслівкою невідомо. Ми знаємо тільки, що на початку XX століття вона вже належала іншому поміщику, Г.Г. Трітшелю. Однак є всі підстави вважати, що саме за панування Прозора Похилєвич збирав інформацію для своєї книги. В усякому разі великої часової розбіжності між 1854 і 1854 роками немає. Безумовно, що інформація для написання книги збиралась не один рік. У свою чергу і Прозор не один рік володів Маслівським маєтком. Він розвів там тонкорунних овець і добудував завод по виробництву поташу. Ця місцевість здавна називалась Поташнею. Нині вона затоплена водами ставу.

Цілком імовірно, що шляхи Прозора і Похилєвича перетинались. Зрозуміло, що Прозор тривалий час проживав у Річиці, інакше не встиг би бути вибраним у предводителі повітового дворянства. Був він людиною освіченою, міг знати й минувшину Лоєва та переказати її Похилєвичу. Можливо тоді Лоєв гомельський і трансформувався у Лоєв маслівський. Тим паче, що сторінки історії Маслівки і Лоєва дуже тісно переплітаються стосовно доби козаччини і Хмельниччини зокрема. До того ж, в УРЕ, у главі присвяченій Л. Похилєвичу, є й такі рядки «Його праці написані без критичного ставлення до джерел, але поряд із домислами містять також достовірні відомості, що зберегли деяке довідкове значення». Так, промовисте зауваження, хоч у ньому і має місце досить їдка ідеологічна складова. Тож, як бачимо, запитань залишилось більше ніж відповідей. Потрібне дуже серйозне дослідження, щоб спростувати легенду про Лоєв. Чи ж навпаки – довести її вірогідність.